

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Specifika druhého života odsouzených

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. et PaedDr. Mgr. Ludmila Houdková

Vypracoval:
Roman Mézl

Brno 2011

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Specifika druhého života odsouzených“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 28. 02. 2011

.....
Roman Mézl

Poděkování

Děkuji paní PhDr. et PaedDr. Mgr. Ludmile Houdkové za užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat své manželce Lucii Mězlové za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Roman Mězl

OBSAH

číslo kapitoly	název kapitoly	strana
I.	Úvod	6
II.	Teoretická část	12
1.	Základní pojmy použité v bakalářské práci	12
1.1.	Odsouzený	12
1.2.	Trest	12
1.3.	Vězeň	12
1.4.	Věznice a vazební věznice	13
1.5.	Vězeňská služba ČR	13
1.6.	Vězeňská subkultura	13
2.	Problematika druhého života odsouzených	14
2.1.	Typologie odsouzených	14
2.2.	Změny chování v návaznosti na uvěznění	14
2.3.	Prizonizace	16
2.4.	Negativní projevy odsouzených násilného charakteru	19
2.5.	Negativní projevy odsouzených nenásilného charakteru	24
2.6.	Náhradní sexuální uspokojování ve vězeňském prostředí	27
3.	Shrnutí teoretické části	29
III.	Empirická část	31
4.	Způsob získávání informací	31
5.	Cíle empirické části	31
6.	Životní podmínky vězňů	32
6.1.	Oddělení pro výkon trestu odsouzených zařazených do věznice s ostrahou	32

6.2.	Oddělení pro výkon trestu odsouzených zařazených do věznice s dozorem	34
6.3.	Celkový souhrn životních podmínek ve Věznici Bělušice	34
7.	Výzkum mezi odsouzenými	35
7.1.	Dotazníky a jejich vyhodnocení	35
7.2.	Rozhovory s odsouzenými	41
8.	Shrnutí empirické části	43
9.	Návrhy řešení	44
IV.	Závěr	46
V.	Resumé	47
VI.	Seznam použité literatury	49
VII.	Seznam příloh	

I. ÚVOD

V okamžiku, kdy jsem procházel témata, z kterých jsem musel zvolit pro tvorbu bakalářské práce, neměl jsem jasnou představu, kterým směrem se vydat. Avšak jakmile jsem spatřil možnost zabírat se problematikou života vězňů v době mimo kontrolu personálu, bylo rozhodnuto.

Co uvést úvodem. K pochopení a vstoupení do celé problematiky tzv. „Specifik druhého života odsouzených“ je zapotřebí nejdříve pohlédnout tam, kde to všechno začíná. Tedy do samotné historie výkonu trestu, do historie věznění. Je namístě položit otázku proč? Odpověď je jednoduchá. Celý výkon trestu se od počátků vyvíjí a mění a s ním se také mění možnosti a prostředky vězeňského personálu ovlivňovat život vězňů a naopak možnosti vězněných osob k realizaci svých potřeb a zájmů.

Z historického pohledu je zapotřebí konstatovat, že původním smyslem trestu ve většině známých civilizací, byla aplikace okamžité odplaty za provinění proti zákonu či obecně přijatým zvykům. Ač to vypadá, že smysl je stejný i dnes, není tomu zcela tak. Rozdíl spočívá zejména ve způsobu potrestání. Zatímco v době do přibližně poloviny osmnáctého století, bylo hlavním řešením podobného excesu mučení, fyzický trest nebo dokonce poprava viníka, s nástupem druhé poloviny řečeného věku přichází tzv. „zlatý věk“ věznění a věznic moderního způsobu výkonu trestu.

Pro pochopení jak k tomu došlo, nahlédněme do historie a vzpomeňme několika významných osobností a také okamžiků, které vedly k rozvoji moderního vězeňského systému.

Jedním ze zlomových okamžiků celé historie výkonu trestu v evropských podmínkách byl rok 1757. Tehdy došlo k veřejné popravě královraha Roberta-Francoise Amiense. Trestem, byť sporadicky aplikovaným a v tomto případě zcela naposled využitým, bylo roztrhání koňmi, doprovázené trháním masa kleštěmi a pálením vraždící ruky sírou. Je smutnou ironií, že stejně tak jako byl tento trest výjimečný a málo používaný (naposled předtím roku 1610), byla celá exekuce nepovedená a tedy i z pohledu veřejnosti „zpackaná“ a „deklasovala výkon justice“ na krvavé a nesmyslné divadlo. To vedlo k mohutnému vzednutí protestů, které spolu s nástupem osvícenství

v polovině osmnáctého století předznamenalo konec tortur, poprav a násilí ve výkonu trestu. Tedy jak bude psáno dále, alespoň toho násilí pocházejícího z oficiálních zdrojů.

V předchozím odstavci bylo řečeno, že kromě významných okamžiků, vyskytlo se také několik významných jmen, které rozhodně ovlivnili změny ve výkonu vězeňství.

Za všechny bych z té počáteční fáze zvratu od násilí k výkonu trestu tak jak ho známe zde chtěl jmenovat několik z nich.

V první řadě mám na mysli italského aristokrata **Cesare Beccaria** (1738-1794), který v roce 1764 sepsal na žádost bratrů Verriů traktát *O zločinech a trestech*. Toto dílo znamenalo přes autorovu neznalost zákonů obrovský krok vpřed. Rozbor osvícenských teorií byl v příkrém rozporu s tvrdým a nelidským systémem výkonu trestu, který dosud panoval a mocně zaujal i tak významné osobnosti jako byla carevna Kateřina Veliká, či americký politik Thomas Jefferson. Stěžejní Beccariovou myšlenkou bylo tvrzení, že na trestu má mít odstrašující dopad jistota jeho příchodu, nikoliv jeho přísnost. Jeho argumenty skutečně přímo volaly po akutní reformě vězeňského systému té doby.

Dalšími významnými jmény jsou osvícenští filozofové jako například **Jean-Jacques Rousseau** (1712-1778) nebo John Locke (1632-1704). Ti se sice nezabývali přímo výkonem spravedlnosti, nicméně se jednalo o protagonisty otevřených sociálních postojů, o humanisty věřící v lidskost a o jedince odmítající mučení a tělesné tresty jako cosi zahanbujícího a patřícího do hluboké minulosti. Rosseaova teorie „*společenské smlouvy*“ a Lockeho myšlenka o vládě „*se souhlasem ovládaných*“ probíjeli cestu novým myšlenkám. Také oni a zejména jejich díla a myšlenky ovlivnily budoucnost vězeňství.

Dalším koho chci v této fázi práce zmínit je anglický právník **Jeremy Bentham** (1748-1832). Tento muž se rozhodl na základě vlastních nedobrych zkušeností s anglickým právním systémem řešit jeho rozbor a především reformu. Věřil, že je možné matematicky vypočítat poměr mezi intenzitou požitku ze zločinu a obavy z dopadu trestu tak, aby obava z trestu odradila zločince od spáchání zločinu. Již ve své době byla jeho psychologie odmítnuta a z pohledu dneška je vyloženě nepoužitelná. Co však přinesla jeho práce podnětného, je jeho modelová věznice zvaná „*Panopticon*“. Sice za jeho života nebyla ani jediná postavena, nicméně došlo k tomu po jeho smrti. Jednalo se v podstatě o věznici s celami uspořádanými do kruhu kolem centrální strážní věže. Jak píše francouzský historik a filozof Michel Foucault:

Podstatou¹ Panopticonu bylo navodit u vězňů takový stav, kdy si uvědomují, že jsou neustále pozorováni, a tím zajistit automatické fungování moci. Znamená to tedy zařídit vše tak, aby účinek dozoru byl permanentní i přesto, že vlastní dohled nepřetržitý není.

Panopticon jako model ideální věznice pak převzaly Spojené státy americké a do dnešní doby stále ještě jeden stojí v americkém státě Illinois.

Jako poslední osobnost chci zmínit anglického reformátora a filantropa **Johna Howarda**. Na rozdíl od svých učených předchůdců nebyl tento muž teoretikem, nýbrž naopak realistou. Nepsal strhující teoretické práce, ale cestoval po Evropě a písemně zaznamenával skutečný stav věcí v jednotlivých zemích a v jejich vězeňských zařízeních. Výsledkem jeho cest a reportáží bylo dílo „*The State of the Prisons in England*“. Nepodařilo se mi sehnat jeho český překlad, ale dostupné přeložené pasáže jasně hovoří o „šlehaných“ podmínkách panujících v tehdejších věznicích.

Většina tehdejších evropských věznic byla soukromými zařízeními, a od toho se také vyvíjel přístup jejich správců k vězňům. V rámci šetření provozních nákladů, byly vězňům snižovány příděly potravin, byli zakováváni do těžkých okovů, aby se ušetřilo na ostraze a na lékařskou péči se nehledělo v podstatě vůbec. V jeho rodné Anglii bujela korupce, hazard a násilí. Podařilo se mu narazit i na výjimky, jako například v Holandsku. Zde shledal tiché a humanisticky laděné věznice, které přes téměř úplnou absenci brutality ze strany personálu plnily svůj účel více než uspokojivě. Jeho úsilí nakonec vedlo k přijetí reformního zákona v roce 1779, avšak ani ten nic nevyřešil, neboť pouze nahradil jednu špatnou formu druhou.

Závěrem úvodu bych chtěl alespoň nastínit vývoj vězeňských zařízení v Evropě a Americe a to od přibližně poloviny osmnáctého století do současnosti. Vězeňská zařízení samozřejmě existovala i v hlubší historii.

Jak již bylo uvedeno výše, evropské věznice poloviny osmnáctého století byly především soukromými zařízeními, přinášejícími svým majitelům finanční profit. Výjimku tvořila soustava státních vězení, která však většinou nebyla určena pro klasické kriminální živly a zdejší vězni se většinou rekrutovali z řad politických odpůrců vládnoucího režimu a případně aristokracie. S koncem století sice došlo k razantním změnám celkové filozofie v souvislosti s vlnou revoluce přicházející z Francie a Ameriky a následnými napoleonskými válkami, ale stále ještě nebylo možno hovořit o věznicích moderního typu.

¹ (Lyons L., *Historie trestu*, Praha 2000, s. 95)

Teprve v první polovině devatenáctého století začali být oddělováni mladiství od dospělých a nastala jistá změna v rozdělení jednotlivých věznic dle typu vězňů v nich dislokovaných. Z této doby pochází rozdělení věznic na tyto typy:

Těžký žalář: těžcí zločinci ale i političtí vězni, život o chlebu a vodě v okovech.

Tuhé vězení: recidivisté, světlejší cely, lepší strava, stále okovy.

Obyčejné vězení: krátké vězení, většinou součást soudů, typ věznění již podobný výkonu trestu v současnosti.

Postupně byly zavedeny moderní prvky vězeňství. Vězni byli postupně využíváni ke smysluplným činnostem, jako byly práce pro veřejné účely s tím, že tímto způsobem budou částečně splácet svůj dluh společnosti. Tato tendence gradovala v první polovině dvacátého století a v těchto letech byla resocializace prací hlavním, ne-li mnohdy jiným prostředkem nápravy delikventů.

Zlom nastal s příchodem let okolo druhé světové války, kdy s nástupem fašistických režimů v Evropě přišla i etapa koncentračních táborů, masového věznění z rasových a politických důvodů. Toto období mělo své předzvěsti v sovětských gulazích dvacátých a třicátých let a pokračovatele v politických táborech po druhé světové válce. Tyto tábory nazývat věznicemi snad ani není možné, neboť na rozdíl od věznice, která má za úkol vězně převychovat nebo izolovat. „Tyto továrny na smrt“ v podstatě měly jako jediný účel využití otrocké práce vězňů a poté jejich fyzickou likvidaci.

Po druhé světové válce se nedá hovořit z důvodu rozdělení na západní a východní blok o jednotném směru evropského vězeňství. V obou systémech se vyvíjelo jiným směrem, byť nelze zdaleka říci, že na západě bylo „dobře“ a na východě bylo „špatně“. Při nahlédnutí například do našeho vězeňství lze najít celou řadu pozitiv (např. pravidelné zdravotní prohlídky, přerušování výkonu trestu, založení penologického ústavu, atd.).

Celkově lze konstatovat, že východní blok se orientoval na represivní systém s využitím práce vězňů pro potřeby národního hospodářství. V polovině šedesátých let se sice začínaly objevovat funkce specialistů a zlepšila se i lékařská péče, ale základní charakter systému zůstával až do změn režimu v podstatě stejný. V době změn v souvislosti s pádem komunistických vlád pak následovala změň „pseudohumanistických“ změn, často velmi pochybného charakteru. V současnosti probíhá velmi pomalý, bolestivý přerod ve vyspělý vězeňský systém, což je však

výrazně komplikováno celou řadou faktorů, zejména nedostatkem finančních prostředků a absencí fundovaných odborníků v řídicích funkcích.

Západní blok se mezitím ubíral poněkud odlišným směrem a v některých zemích (Norsko, Švédsko, atd.) úspěšně navazoval na holandský model vězeňských zařízení. Celkově se zde jednalo o mnohem modernější a vyspělejší vězeňské systémy s propracovaným systémem práce s vězni. V neposlední řadě je třeba konstatovat, že zdejší zařízení jsou vybavena také mnohem modernější technikou, kdy finanční ohodnocení zaměstnanců umožňuje výběr kvalitních odborníků, dostatečně motivovaných k odvádění profesionálních výkonů.

Ve Spojených státech s pádem koloniálního systému vznikla situace neexistence věznic pro výkon trestu. Věznice sloužily pouze jako vazby a po odsouzení následoval exemplární trest, většinou fyzický, případně vyhoštění nebo rovnou poprava. Teprve po roce 1800 byly v devíti státech unie postaveny státní věznice v souvislosti s přechodem od trestu smrti k odnětí svobody. V té době se dokonce soudilo, že postupně zcela zanikne zločinnost. Tato euforie svobody dlouho nevydržela a tak vznikaly první vězeňské systémy, často v jednotlivých státech různé. Jednalo se většinou o kombinaci izolace a pracovní převýchovy vězňů ve „slušné občany“. Nesměli komunikovat navenek a byli pravidelně konfrontováni s morálními pravidly a „Biblí“ s využitím k tomu přidělených kazatelů. Nicméně časem, přibližně v šedesátých a sedmdesátých devatenáctého století, se převýchova začala jevit zákonodárcům jako nemožná, a důraz začal být přesouván na prosté omezení svobody. Experimenty s převýchovou skončily.

V moderní Americe nadále přetrvává tento model v podstatě beze změn, a stává se díky tomu federálním problémem. V současné době na základě zprůsnění trestních sazeb a aplikaci zákona třikrát a dost, ve většině států je vězněno více než dva miliony lidí, a tento počet stále vzrůstá. Velká většina z nich má dlouhodobé tresty. Mnohé americké státy dokonce od roku 1976 znovu aplikují trest smrti. Situace se však dále komplikuje a hrozí erupcí.

V této úvodní části, jsem opravdu velmi stručně nastínil vývoj vězeňství ve světě bez úmyslu ho hlouběji rozebírat, neboť to samo by bylo vědeckou prací. Nicméně pro proniknutí do problematiky, kterou se bude tato práce zabývat, jsem malý historický úvod považoval za potřebný. Protože jenom s možností retrospektivního pohledu na vězeňství v minulosti, na jeho chyby i klady, se lze vážně zamýšlet nad možnostmi řešení

ožehavých problémů jeho současnosti, z nichž nejmenšími jsou vztahy mezi vězni po čas výkonu trestu odnětí svobody.

II. TEORETICKÁ ČÁST

1. Základní pojmy použité v bakalářské práci

Z důvodu zpracování tématu z oblasti vězeňství, prostředí věznic a justice považuji za potřebné na úvod této bakalářské práce zařadit malý přehled užívaných termínů a pojmů. Tyto pojmy jsou čerpány z jednotlivých zákonných norem upravujících výkon trestu odnětí svobody a dále také z využívané odborné literatury, jejíž seznam bude uveden v závěru celé práce. Samotný výklad pojmů pak také čerpá z odborných publikací a to Lexikonu klíčových pojmů z penologie (PhDr. V. Mařádek, Opava 2000) a Kapitol z penologie (PhDr. J. Sochůrek, Liberec 2007).

1.1. Odsouzený

je osoba, proti níž byl vydán odsuzující rozsudek nebo trestní příkaz a tento již nabyl právní moci a je tedy vykonatelný. Dle trestního řádu § 12, odst. 9.

1.2. Trest

je opatření následující po předchozím provinění, jeho vyhlášení ve smyslu trestního zákona spadá do kompetence příslušného soudu. Trestů zná trestní zákon celou řadu, pro účely této práce je však rozhodující pojem trestu odnětí svobody. Jeho účelem je ochrana společnosti před pachatelem trestného činu, zabránění odsouzenému pokračovat v trestné činnosti a v neposlední řadě výchova pachatele trestného činu k vedení řádného života.

1.3. Vězeň

je obecně osoba nacházející se ve výkonu vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody. V této práci se budu zabírat osobami ve výkonu trestu odnětí svobody zařazeným do věznic jednotlivých typů.

1.4. Věznice a vazební věznice

jsou v ČR státní zařízení určená k realizaci výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody rozdělil věznice pro výkon trestu do čtyř typů, což je nazýváno vnější diferenciací výkonu trestu nebo též věznic. Věznice jsou rozděleny na zařízení s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou. Jak je již z jednotlivých názvů zřejmé, rozlišují se jednotlivé stupně věznic dle typu vnitřního i vnějšího režimu a odsouzení jsou do nich zařazováni a mezi nimi přerazováni pouze na základě rozhodnutí příslušného soudu, na základě vyhodnocení celé řady kritérií.

1.5. Vězeňská služba ČR

je státní organizace zřízená zákonem 555/1992 Sb. navazující na předchozí působení Sboru nápravné výchovy. Spadá do kompetence ministerstva spravedlnosti ČR a vyjma příslušného ministra je řízena generálním ředitelem, který přímo zajišťuje chod věznic a vazebních věznic a to jak po stránce jejich ostrahy, tak i provozu. Je složena ze složky uniformované a civilní. Její součástí jsou ve smyslu této práce jak dozorce na jednotlivých odděleních výkonu trestu, tak i vychovatel nebo specialista (pedagog, psycholog, atd..).

1.6. Vězeňská subkultura

je termín používaný pro těžko specifikovatelný „vnitřní život komunity“ vězněných osob, vyjádřený jejich vzájemnými vazbami a vztahy v rámci penitenciárních zařízení. Je to „alfa omega“ veškerého negativního bujení uvnitř společnosti vězněných osob a základní stavební kámen všech projevů tzv. „druhého života“ odsouzených. Jejimi projevy jsou zejména jednotlivé, dále v práci popsané jevy jako agresivní či šikanózní jednání odsouzených, stejně jako různé formy ideologizace či prizonizace nebo institucionalizace. Posledně jmenované pojmy budou podrobněji rozpracovány v samotném textu bakalářské práce, neboť jsou jádrem zkoumaného problému i předmětem prověřovaných hypotéz v rámci empirické části bakalářské práce.

2. Problematika druhého života odsouzených

2.1. Typologie odsouzených

Aby bylo možno podrobněji hovořit o základních aspektech druhého života odsouzených, je třeba nejdříve zmínit alespoň v hrubých obrysech základní typologii odsouzených.

Těchto rozdělení bylo zpracováno mnoho, pro potřeby této práce bych zmínil alespoň to obecné rozdělení.

Obecné rozdělení do tříd²

- *Socializovaný typ* je nejméně zasažen asociálním chováním a kriminální nákazou. Kriminální chování mělo pouze epizodickou povahu. Osobnost nejeví známky výraznější poruchovosti.
- *Neurotický typ*, trestné činnosti se dopouští v důsledku intrapsychického konfliktu, jehož povaha není obvykle uvědomována. Poruchovost tohoto typu není obvykle fatální.
- *Nesocializovaný (defektně socializovaný typ)*, v psychologii bývá označován jako psychopatický typ nebo typ s asociální poruchou osobnosti. Systém řídící chování není dostatečně zformován, chybí inhibiční mechanismy blokující sociálně nežádoucí chování.
- *Mentálně insuficientní (nedostačivý)*, zahrnuje jedince se sníženou inteligencí. Deviantně socializovaný typ, zahrnuje jedince, kteří mají osvojené sociální normy skupiny, ale tyto normy jsou v rozporu s normami společnosti. Jde o tzv. kulturu podmíněného delikventa.
- *Typ s masivní psychickou poruchou*, psychopatologicky označován jako psychotický. Jedná se o osoby, které nebývají trestně odpovědné.

2.2. Změny chování v návaznosti na uvěznění

Uvěznění člověka, jeho odtržení z běžného (byť někdy velmi problematického) stylu života, vede u něj vždy k nějaké reakci. Vzhledem k typu prostředí, do kterého v tomto

² (Dudík, UTB, 2009, s.24)

případě jednatelce přichází, bývají zmíněné reakce často mezní a velmi dramatické. Důsledkem uvěznění dochází často ke zchudnutí v základních sociálních vazebách jedince, což ve svém důsledku vede k rozvoji celé řady negativních jevů, směřujících jak dovnitř tak i navenek jedince.

Tyto jevy mají za následek rozvoj chování jiného, než je pro danou osobu vlastní. Takové jednání pak označujeme za **anomální** (PhDr. Mařádek, 1995).

***Anomální chování*³ rozlišujeme na několik typů:**

- *anomální chování připomínající duševní poruchu.* Zde jde o chování hypochondrické, hysterické nebo výrazně depresivní s častou somatizací.
- *anomální chování při krizi z uvěznění a jiných osobních krizích.* Jde o poruchy chování (zde nikoliv ve smyslu poruch socializace) jako reakce na uvěznění – strach z budoucna, zmatečnost, lítostivost, neklid. Podobně je tomu při krizi pramenící z rodinné situace (například žádost o rozvod, je opuštěn družkou, úmrtí blízkého člověka apod.).
- *anomální chování účelového a protestního charakteru.* Jde převážně o sebevražedné aktivity s podtextem nátlaku a vydírání, různé formy sebepoškozování odmítání stravy a jiné účelové reakce.
- *šikanování, násilná jednání a trestné činy.* Tato problematika je jednou ze dvou tváří řešené problematiky, a proto bude podrobněji rozpracována dále v textu.
- *jiná agrese.* Jde tady zejména o destruktivní jednání zaměřené proti jiným cílům než spoluvězněným nebo personálu, jde zde o ničení zařízení věznice a ostatního majetku.
- *selhání.* Zde jde o různé formy nekázně projevující se neplněním uložených příkazů, povinností vyplývajících z řádu, vzdoru nebo rezignace a pasivní rezistence.
- *odchylné uspokojování potřeb.* Tady hovoříme zejména o uspokojování zejména sexuálních potřeb vězňů, které se vzhledem k prostředí může značně odlišovat od jejich běžného standardu mimo věznici.

³ (PhDr. Mařádek, 1995, ČV s.61), (PhDr. Sochůrek, 2007, Librec III. s.7,8)

2.3. Prizonizace

Termínem *prizonizace*⁴ (*vězení domovem*) rozumíme adaptaci na podmínky života ve vězení. Tento jev velmi snižuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace jedince do společnosti.

Jak je tedy zřejmé, jde v tomto případě o jeden ze zásadních problémů, které omezují a mnohdy přímo znemožňují naplnění účelu výkonu trestu tak, jak je požadován v dikci zákona. Právě prizonizace jedince je na jedné straně důvodem existence popisované problematiky, ale na straně druhé vzhledem ke způsobu realizace výkonu trestu u nás i ve světě je logickým vyústěním této praxe.

Základem většiny současných vězeňských systémů u nás i ve světě je trest odnětí svobody. Zde na rozdíl od trestů aplikovaných fyzicky jako je tomu například u islámského práva „Šarija“, dochází k dlouhodobému slučování sociálně narušených jedinců do většinou velkých kolektivů. A tak zatímco v případě již zmiňovaného práva „Šarija“ jsou odsouzení věznění pouze po krátkou dobu před realizací exekuce a po ní jsou propouštěni, případně pohřbeni, v případě dlouhodobého pobytu mezi spoluvězni nastupuje potřeba začlenění do jejich skupiny v zájmu vlastního přežití. Zcela zřejmě zde vyniká rozdíl mezi dvěma způsoby výkonu trestu. Islámské právo zde zmiňuji jako zrcadlový protiklad klasického výkonu trestu, tak jak ho chápeme v podmínkách evropského a amerického vězeňského systému.

Tento negativní vývoj má celou řadu důvodů, které ve svém důsledku ztěžují možnost nápravy odsouzeného a jsou důvodem poněkud nelichotivého hodnocení současných modelů vězeňství většiny světových zemí.

Jako jeden z hlavních důvodů tohoto vývoje musíme jmenovat způsob ubytování vězňů. Vyjma věznic typu „Supermax“ ve Spojených státech amerických a některých dalších zemích, které jsou určeny primárně pro pachatele obzvláště závažných zločinů odsouzených většinou na doživotí, jsou vězněné osoby v drtivé většině ubytovávány po více než čtyřech na ložnicích či celách. V době osobního volna je na jednotlivých oddílech tráví pohromadě. Tento stav přímo vybízí k negativním jevům, které jsou většinou těžko odhalitelné a řešitelné, jako jsou agrese, šikana, černý obchod apod.

Dalším podstatným důvodem prizonizace je způsob zacházení s vězni ze strany personálu. Z osobní zkušenosti mohu jako vychovatel oddělení výkonu trestu říci, že času na přímou práci s vězni je málo. A to jak ze strany vychovatelů, kteří jsou často

⁴ (Černíková, Praha 2002, s.65)

zcela zavaleni administrativní prací, tak i stran specialistů, kteří řeší obdobné problémy jako vychovatelé a skrz velké množství administrativní práce se nedostávají k samotné náplni své práce. Zde je třeba zmínit i mnohdy diskutabilní odbornou přípravu mnohých zaměstnanců, kteří buď nemají možnost, nebo jsou nedostatečně motivováni k rozšiřování odborné stránky své osoby. Třetím důležitým omezujícím faktorem u civilních zaměstnanců, je pak jejich tristně nedostačující počet, z důvodu naprostého nedostatku finančních prostředků určených pro celý resort. Co se pak týče uniformované složky, jsou výše uvedené problémy civilních zaměstnanců s nimi totožné, avšak ještě znásobené. Musím konstatovat, že v tomto směru systém VS ČR selhává a úroveň řadových příslušníků má zejména v posledních letech výrazně sestupnou tendenci. Z těchto výše uvedených důvodů se vězňům nedostává žádoucího zacházení a nastává stav prohlubující prizonizační problémy.

Třetí skupinu problémů bych nazval stavebně technickou a materiální. Tady pokud mám hovořit o českých věznicích, opět se projevují zcela nedostatečné investice ze strany státu. Je jednoznačné, že většina věznic je z mého hlediska ve špatném stavebním i hygienickém stavu. Věznice jsou přeplněny a nevyhovují současným hygienickým požadavkům. Navíc nutnost zajištění bezpečnosti v tomto případě vede k eskalaci napětí.

Posledním avšak neméně důležitým faktorem ovlivňujícím v negativním slova smyslu prizonizaci odsouzených je otázka smysluplného využití volného času. Tuto oblast lze rozdělit na dva základní celky. Na jedné straně je to zaměstnávání vězňů. Oproti době před rokem 1989 není stanovena zákonná povinnost odsouzených pracovat. Není stanovena povinnost pracovat zdarma, nebo v rámci úhrady nákladů za výkon trestu. Práce není pro osoby civilní, natož pak pro vězně. Zde je možno uvést, že optimisticky udávaná procenta zaměstnanosti odsouzených jsou dána tím, že do počtu zaměstnaných jsou zahrnuti odsouzení zařazení do specializačních programů a kteří ve skutečnosti nepracují a také dochází ke krácení směn odsouzených tak, aby jich na pracovišti mohlo být zařazeno více.

Toto vše vede k tomu, že vězněné osoby si utvářejí vlastní „svět“ a k tomuto „světu“ i své vlastní pravidla a zákony. Pokud v tomto „světě“ má jednotlivec přežít, musí se na něj *adaptovat*.

*Adaptace*⁵ v tomto smyslu znamená přijetí subkulturních norem a pravidel, značně odlišných od obecně platných. Dále osvojení si nových, z hlediska „přežití“ výhodnějších vzorců chování a postupné vyhasínání adaptivního chování potřebného k životu mimo vězení.

Z výše zmíněného nám vyplývá, že v tomto případě až na výjimky systém selhává, nebo je alespoň problematicky nastaven.

Samotná prizonizace má dvě základní složky: *institucionalizaci a ideologizaci*

Institucionalizace⁶ je výsledek adaptace vězně na přísně a vysoce organizovaný život ve vězení. (časový rozvrh dne, způsob nařízeného typu vystupování, chování vůči personálu, důraz na pořádek a vnější kázeň apod.). Výsledkem bývá ztráta veškeré aktivity a „život ze dne na den“.

Působení tohoto faktoru na vězeňskou populaci je úspěšné, téměř sto procentní. Právě výše uvedené problémy způsobují, že odsouzení přicházejí do kontaktu s tlakem tohoto typu do kontaktu velice záhy a v podstatě mají pouze dvě možnosti jak na něj reagovat.

V prvním případě se jedná o skupinu vězňů, kteří se s požadavky vězeňského prostředí ztotožní, tzv. „zapadnou“ a nikterak nevyčnívají z řady ostatních spoluvězňů. Toto z hlediska perspektivy resocializace odsouzeného sice není žádoucí, neboť přijímá negativní vzory a zvyky okolí, ale je toto chování paradoxně kladně vnímáno nejen spoluvězni, ale i personálem věznice. Na straně vězňů je důvod jasný. Jakýkoliv vzruch a anomálie v zavedeném vzorci chování odsouzených přitahuje samozřejmě pozornost personálu věznice, a toto je pro potřeby fungování vězeňské subkultury nežádoucí. Omezuje možnosti vězňů pro realizaci aktivit zapadajících do charakteristiky druhého života. Ten zmíněný paradox spočívá v tom, že tzv. „hodný vězeň“ je vězeň plně institucionalizovaný, plně vyhovuje většině personálu věznice, neboť v prostředí přepracovanosti, nadměry úkolů a stresu nepůsobí další starosti, nenavozuje potřeby řešení, nezdržuje, prostě a jednoduše vyhovuje požadavku ulehčení nelehké práce.

V druhém případě je to pak ta skupina (většinou menší), která s institucionalizací bojuje a snaží se ji vzepřít. I zde platí výše uvedený paradox a také tato skupina je vnímána vnímají stejně, a to negativně. Důvody jsem uvedl v předchozím odstavci. Vzniká tady „syndrom problémového vězně“. Na tohoto vězně vyvíjí psychický a často

⁵ (PhDr. Sochůrek, 2007, Liberec III. s.10)

⁶ (PhDr. Sochůrek, 2007, Liberec III. s.12) (Kopp, 2004, Bratislava, s.50)

i fyzický nátlak spoluvězni, tak aby ho donutili nerušit zavedené pořádky, ale i personál věznice. Je rozličnými způsoby trestán z důvodu nepřizpůsobivosti poměrům, i kázeňsky. Pokud se pokusí své jednání vysvětlit personálu je ostatními vězni označen za zrádce a informátora (ve vězeňském slangu „bonzák“, nebo „zlatý slavík“) a stává se terčem rozličných ataků a intrik směřujících k jeho diskreditaci. Práce s takovým odsouzeným se pak pro personál věznice stává nesmírně obtížnou, neboť inkriminovaný vězeň je pak v podstatě „dohnán“ k páchání přestupků a ty se musí řešit postihy, což většinou nakonec přivede vězně do řad institucionalizovaných a přizpůsobivých odsouzených. V některých případech to však vede ke stupňující se agresi odsouzeného, nebo naopak k jeho absolutní rezignaci a suicidálním pokusům.

Ideologizace⁷ je proces přizpůsobování se normám, hodnotám, názorům a postojům, které se vytvářejí v neformálních skupinách odsouzených, přizpůsobení se vězeňské subkultuře, která má desocializační charakter.

Ideologizace je v mnohém podobná institucionalizaci. I zde se jedná o nežádoucí se přizpůsobování se okolnímu prostředí ze strany vězňů. Jejím charakteristickým projevem jsou zejména z vnějšku zachytitelné projevy jako styl chůze, mluva vězeňským slangem, ale i projevy skryté, jako je zapojení se do násilností vůči spoluvězňům, šikana, homosexuální chování apod.

Je jistým rozdílem, že proces ideologizace není tak zřetelně masový jako proces instucionalizace. Je to dáno tím, že některé jeho aspekty vězni neumožňují z civilního života přinesené zvyky a také celá řada návyků není bezpodmínečně nutná pro přežití v kolektivu spoluvězňů. Také tyto projevy bývají mnohem více postihovány personálem věznic.

Důvodem proč se zapojit, je stejně jako v předchozím případě potřeba stát se součástí celku, případně se v něm prosadit a stát se vůdčí osobností skupiny vězňů (v žargonu tzv. „králem“).

2.4. Negativní projevy odsouzených násilného charakteru

Negativních násilných projevů odsouzených ve smyslu druhého života je v průběhu výkonu trestu celá řada a mají různě závažný charakter. Mezi hlavní druhy těchto projevů odsouzených patří zejména šikana a agrese vůči spoluvězňům.

⁷ (PhDr. Sochůrek, 2007, Liberec III. s.12) (Kopp, 2004, Bratislava, s.50)

Šikana

*Šikanování*⁸ je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrášovat jinou osobu, případně skupinu osob. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině osob, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování osoby či osob jednotlivým odsouzeným či skupinou odsouzených.

Stádia šikany⁹

První stupeň.

Šikana se může objevit kdekoliv, podmínky jejího vzniku nejsou totiž nijak neobvyklé. V každé skupině se najdou jedinci, kteří jsou méně oblíbení a vlivní. Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky a dělají na jeho účet drobné legrácky.

Druhý stupeň (fyzická agrese a přitvrzování manipulace).

Existuje více důvodů pro postoupení do druhého stádia. Jedna z možností je odreagování prostřednictvím nejslabšího jedince, který funguje jako ventil. Druhá možnost může nastat, když nejslabší slouží jako oživení programu. Třetí možnost nastane, když se v kolektivu sejde více agresivních jedinců, kteří prostřednictvím násilí uspokojují své potřeby. Při bití a týrání zažívají jedinci pocit moci, který prolomí poslední zábrany. Ovšem ani v tomto stupni nemusí šikana vypuknout. V případě, že v kolektivu existuje soudržnost, kamarádské vztahy a převažují pozitivní mravní hodnoty, kdy členové kolektivu mají zásadně negativní postoje k násilí a ubližování slabším, pokusy o šikanování neuspějí.

Třetí stupeň (klíčový moment – vytvoření jádra).

V tomto stupni se vytvoří skupinka agresorů tzv. úderné jádro, které nyní již spolupracuje systematicky. Skupina je nyní rozdělena na řadu podskupin bojujících o vliv. Jestliže se do této doby nezformuje silná pozitivní podskupina, která bude alespoň

⁸ (Z metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 28 275/2000 – 22)

⁹ (KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*, 1997, Praha, s.62)

rovnocenným partnerem podskupině tyranů, tažení tyranů za mocí může nerušeně pokračovat.

Čtvrtý stupeň (většina přijímá normy agresorů).

Nyní jsou normy agresorů přijaty, většina je považuje za nepsané zákony. Kolář (1997) varuje, že v této fázi se i mírní a ukáznění začnou chovat krutě, týrat druhého a dokonce u toho pociťovat uspokojení.

Pátý stupeň (totalita neboli dokonalá šikana).

V poslední fázi dochází nastolení totalitní ideologie šikanování. Odsouzení jsou rozděleni na dvě skupiny – na agresory a na oběti. Agresoři využívají vše, co lze zužitkovat, od materiálních věcí až po znalosti. Agresoři ztrácí veškeré zábrany, chtějí pouze provádět násilí, které považují za normální, dokonce za legraci. Tento nejvyšší stupeň je příznačný spíše pro šikany ve věznicích, vojenském prostředí a výchovných ústavech pro mládež.

Osobnost aktéra šikany a dopady šikany

Aktéry šikany lze rozdělit na agresory a jejich oběti, případně na osoby tuto situaci sledující.

U agresorů se jedná většinou o osoby starší a disponující výraznou fyzickou převahou. Specifikem věznic je to, že agresorem zde může být i vězeň slabší tělesné konstituce, nicméně ve vězeňské hierarchii stojící na špici pověstné pyramidy interních vztahů. Často se jedná o osoby s nízkou sociální úrovní, pocházející z hlediska morálního z poškozeného prostředí. Své oběti většinou pak považují za odpad a jejich chování k ní, je většinou tvrdé a bezohledné.

Oběti šikany bývají většinou osoby slabší, často různým způsobem se odlišující od většiny. Tyto odlišnosti mohou být jak fyzického, tak i psychického, rasového, náboženského, nebo sexuálního charakteru. Často se v tomto prostředí stávají obětmi jedinci prvovězňeni. Je zajímavé, že často mají oběť a agresor jisté společné rysy a to zejména horší prospěch ve škole, nízký sociální původ a často i nižší intelekt.

U osob přímo nezúčastněných se jedná většinou o jedince s nízkou osobnostní vyzrálostí, lhostejné či vnitřně zbabělé osoby.

Dopady takového jednání na jeho aktéry jsou vždy závažné.

Oběť šikany je ohrožena celým souborem negativních dopadů. V první řadě jde o postupnou degradaci osobnosti, z důvodu souvislého a opakovaného ponižování. Z toho

přímo vznikají posttraumatické stresové poruchy, které vedou k významnému snížení možnosti společenského uplatnění. Klesá jejich sebevědomí a sebehodnocení, mají problém s navazováním vztahů, trpí ostychem před okolím. Dostavuje se i tzv. „*kumulovaný efekt*“, oběť získává pocit, že není sama v pořádku a šikanování si zaslouží. Deprese a apatie může šikanovaný řešit útekem k drogám a alkoholu, ve vězeném prostředí pak k dalším náhražkovým prostředkům k úniku, které vzhledem k prostředí mohou být velmi nebezpečné (náhražkové toxické látky, alkohol podomní výroby, atd.). V závažnějších případech může přistoupit i k pokusu sebevraždy.

Stejně jako oběť šikany je i její původce osobnostně ohrožen a to zejména v případech, že mu toto jednání dlouhodobě prochází bez následků. Zde se vyvíjí přesvědčení pachatele, že se toto jednání vyplácí a je zcela v pořádku. Pokud nenastává záhy po započatí šikany adekvátní reakce okolí ve smyslu trestu a potlačení těchto negativních aktivit, získává jejich pachatel návyky stěžující jeho řádné zapojení do života po propuštění z výkonu trestu. Tyto osoby v civilním životě pak prosazují své potřeby na základě osvědčených modelů na bázi násilného jednání, což ve svém důsledku vede k recidivě protiprávních skutků.

Osoby tzv. přihlížející jsou samozřejmě také postiženy. I v nich zůstávají u dlouhodobé a všeobecně rozšířené šikany vjemy, které jim namlouvají, že toto jednání se vyplácí a je naprosto v pořádku. To samozřejmě vede k jejich záporně skreslenému vnímání etiky a reality obecně.

Základní druhy agrese a násilného jednání odsouzených

Mezi základní druhy násilného jednání odsouzených lze řadit zejména:

- Perzekuci a fyzickou agresi vůči fyzicky slabším jedincům.
- Agresi proti jedinci nebo skupině osob z odlišného etnika z rasových důvodů.
- Napadání a zneužívání osob s odlišnou sexuální orientací.
- Vzájemné napadání z důvodu osobních neshod nebo příliš dlouhého soužití.
- Ataku vůči vězňům podezřelým ze spolupráce s personálem věznice nebo policií.
- Boj o pozice v quaziformální skupině vězňů.

- Agresi vůči osobám s vězeňskou subkulturou nepřijímanou trestnou činností (znásilnění, pohlavní zneužívání, násilí na dětech).
- Útoky na osoby mentálně insuficientní.
- Šikanu.

Agrese vůči fyzicky slabším jedincům

Pro vězeňské prostředí je charakteristický kult síly. Uznávaným členem komunity vězňů je osoba s vyvinutou muskulaturou a dostatečnou fyzickou silou. Jedním ze základních hodnotících aspektů je respekt okolí vůči danému vězni. Proto se fyzicky slabší vězni stávají snadným cílem těch silnějších, kteří s využitím své fyzické dominance často požadují služby, nebo si svou sílu dokazují přímou agresí za účelem posílení své prestiže.

Agrese proti jedinci nebo skupině osob z odlišného etnika z rasových důvodů

Pokud se v majoritní skupině vězňů nachází minoritní skupina odsouzených, nebo dokonce osamělý odsouzený, bývá často terčem násilného jednání svého okolí. Důvodem je pocit narušení vztahů ve skupině ze strany majority, nebo pouhé vybíjení agrese zdůvodněné rasovou provokací.

Napadání a zneužívání osob s odlišnou sexuální orientací

Celkově jsou osoby s odlišnou sexuální orientací, většinou homosexuální (v argotu buzny, buci, košťata, atd.), vnímány jako vězni druhého řádu. Jsou pak terčem šikany a fyzických útoků, stejně jako sexuálních obtěžování, neboť jen velmi těžko hledají zastání mezi vězni.

Vzájemné napadání z důvodu osobních neshod nebo příliš dlouhého soužití

Celá řada vězňů je odsouzena k dlouholetým trestům odnětí svobody a tyto vykonávají mnohdy v jedné věznici a na jednom oddíle, kde se stýkají se stále stejnými spoluvězni. Dochází tak ke vzniku vzájemné přesycenosti, tedy tzv. „ponorkové nemoci“. Jejím projevem je vzájemné napadání, často velmi drsného charakteru na základě malicherných důvodů.

Ataka vůči vězňům podezřelým ze spolupráce s personálem věznice nebo policií

Vězni ojediněle spolupracující s personálem věznice nebo s policií (v argotu bonzové, slavíci, atd.), se stávají terčem útoků velmi snadno a často. Celkově lze říct, že se vedle sexuálních deviantů stávají tou nejpoprvrhovanější skupinou vězňů a v případě označení vězně za udavače je fyzický útok proti němu jen otázkou času.

Boj o pozice ve skupině vězňů

Tak jako jakákoli jiná skupina lidí i vězni mají svou vlastní hierarchii. Zatímco na jejím úplně nejnižším stupínku stojí výše zmínění devianti, udavači a slaboši, na tom nejvyšším stojí vězni s prestižními paragrafy trestné činnosti a fyzicky vybavení jedinci. Tito tzv. králové požívají mezi ostatními vězni velké vážnosti a jsou příjemci celé řady úsluh od nízko postavených odsouzených. Je proto logické, že o „post králů“ je veden neúprosný boj, vedený často nevybíravými metodami s využitím agresivního chování.

Agrese vůči osobám s vězeňskou subkulturou nepřijímanou trestnou činností (znásilnění, pohlavní zneužívání, násilí na dětech či starých lidech)

Jak již bylo uvedeno výše, pachatelé těchto násilných trestných činů jsou ve věznicích považováni za spodinu a tak je s nimi také zacházeno. Výjimkou nejsou fyzické útoky na jejich zdraví a mnohdy i život. Z vlastní praxe znám případy, které skončily i nevratným poškozením zdraví. Lze říct, že jedinou šancí těchto odsouzených je postupné všeobecné zapomnění na charakter jejich trestné činnosti z důvodu dlouhodobého trestu.

Útoky na osoby mentálně insuficientní (nedostačivé, subnormní)

Tyto osoby (v argotu dilini, paka, koniny, atd.) jsou terčem agrese z dvou hlavních důvodů. Pro svou nízkou mentální úroveň nejsou schopni se účinně oficiálně bránit. Díky své nižší schopnosti přizpůsobení se požadavkům okolí, vyvolávají nevoli spoluvězňů a následnou agresi jako reakci na nepochopené jednání.

2.5. Negativní projevy odsouzených nenásilného charakteru

Toto chování lze charakterizovat jako jednání mající znaky porušení řádů a zákonů avšak nenásilného charakteru, většinou směřující k vlastnímu obohacení, či zpestření života daného odsouzeného.

Do této druhé skupiny bych zařadil „černý obchod“ všeho druhu přímo spjatý s existencí tzv. kolchozů, organizování hazardních her a samozřejmě také výroba a distribuce alkoholu a distribuce omamných látek. Je nutno konstatovat, že ač na první pohled vypadá první skupina těchto jevů výrazně nebezpečněji než druhá, není tomu vždy tak. Tady je třeba si uvědomit, že fenomén „černého obchodu“ přináší četná rizika srovnatelná se samotnou agresí, někdy dokonce je právě obchod spouštěcím mechanismem násilného jednání.

Kolchozy a černý trh

Všeobecně lze konstatovat, že tzv. „kolchozy“ jsou reakcí na nedostatek zboží a dalšího žádaného artiklu ve věznici, stejně tak jako nedostatku prostředků na jejich nákup. Černý trh je pak prostředkem, jak dosáhnout kýženého cíle, tedy uspokojení potřeb tyto věci vlastnit.

Kolchoz¹⁰

Základem existence kolchozů je černý trh, spletitá pavučina neformálních trhů, jejichž prostřednictvím vězni získávají a směňují dovolené i nedovolené věci. Kolchoz je seskupení zpravidla 2 – 4 solventních vězňů či tzv. silných jedinců (králů, kingů, valdičáků, barákovéjch apod.), tedy těch, kteří disponují penězi a značným vlivem. Navzájem se podporují finančně a psychicky, jejich cílem je však ovládat kolektiv vězňů, resp. celou ubytovnu. V rámci kolchozu skupují různé druhy zboží a v případě jeho nedostatku mezi ostatními, je s vysokými přírážkami prodávají nebo poskytují jiným za úsluhy. Např. vězeň, který nemá peníze a je silný kuřák, s nimi vyměňuje cigarety za jídlo, léky, dělá jim posluhu apod.

Kolchozy vznikají jako následek deprivace z absence zboží, které je v běžném životě považováno za samozřejmé. Jsou to oděvní součástky (slušivé a padnoucí), cigarety, zapalovače, různé druhy potravin, pochutin a pamlsků, alkohol a drogy, mobilní telefon apod. Výběr není omezen jen vlastnictvím věci jako takové, ale i možnostmi výběru kvality, ceny a atraktivnosti.

Kolchozy rovněž ovládají černý trh se zakázaným artiklem, získaným zpravidla ilegální cestou. Jsou to zejména drogy, alkohol, ale i zprostředkování vynášení či předávání zpráv (zejména z vazby), mobilních telefonů apod. Nezřídka se „obchoduje“ i s homosexuálně orientovanými vězni nebo těmi, kteří se k těmto praktikám v rámci latentní homosexuality propůjčí. Tyto praktiky velmi často hraničí se šikanou, která je další závažnou formou druhého života.

Černý trh

Černý trh je jakýmsi podhoubím, které bují v jednotlivých věznicích a spolu s kolchozy umožňuje vězněným osobám uspokojovat své potřeby nad rámec stavu v souladu s regulemi. Jeho součástí je obchod jak artiklem legálním, tak i nelegálním.

¹⁰ (PhDr. Sochůrek, 2007, Liberec III. s.17)

Z pohledu Vězeňské služby ČR je samozřejmě tím nebezpečnějším obchod s nelegálním sortimentem. Kam je možno zařadit mobilní telefony, alkohol, drogy a zbraně.

V rozporu s předpisy, jimiž je regulován výkon trestu odnětí svobody jsou samozřejmě všechny aspekty černého obchodu, avšak ten s nelegálním zbožím lze hodnotit jako přímo ohrožující bezpečnost ve věznicích.

Jestliže by se měl popsat stupeň nebezpečnosti u jednotlivých druhů nelegálního zboží, tak lze jen obtížně hodnotit, který ze jmenovaných je nebezpečnější.

Mobilní telefony sice primárně odsouzení využívají k volnému kontaktu s blízkými, nicméně stejně tak jsou využívány ke kontaktu s kriminálními kontakty vně věznice, nebo k zastrašování a ovlivňování svědků v probíhajících soudních kauzách a jednáních.

Alkohol a to ať již pašovaný z vnějšího prostředí, nebo vyráběný ve věznici je rizikovým faktorem ve smyslu nevypočitatelného chování podnapilých odsouzených, prohlubování jejich závislostí a poškození zdraví vlivem nekvalitních výrobků. Podnapilý odsouzený stejně tak jako jakýkoliv člověk mimo věznici velmi obtížně kontroluje svoje reakce a výsledkem je pak neadekvátní jednání vzhledem k situaci. Hrozí agresivní jednání vůči svému okolí, případně úrazy a fyzické napadení.

Drogy jsou jedním z nejčastěji zneužívaných látek ve věznicích. Oproti alkoholu přinášejí svému distributorovi maximální zisky a vzhledem k absenci zápachu a malému rozměru jsou snadno uschovatelné a jejich distribuce je snadná. Stejně tak je mnohem snadnější jejich průnik do věznic v průběhu realizace návštěv, poštou, balíky a korespondencí. Věznice sice využívají prostředků služební kynologie k jejich odhalení v korespondenci, avšak to zdaleka není naprosto spolehlivý způsob. Jejich hlavní nebezpečí spočívá ve změnách vnímání odsouzených a v šíření infekčních chorob při jejich aplikaci. Vězeň intoxikovaný ať již opiáty nebo amfetaminy, je jen velmi těžko zvladatelný a korekce jeho jednání téměř nemožná. Navíc v mnoha případech vyvolávají drogy nezvladatelné agresivní reakce a vzhledem k účinkům opiátů bývají jejich aktéři v podstatě imunní vůči bolesti, čímž významným způsobem ztěžují případný služební zákrok personálu. Druhým zásadním problémem, je vzhledem k častému způsobu aplikace drog intravaskulární cestou, šíření nebezpečných infekčních chorob a to zejména hepatitidy a HIV. Stejně jako v populaci narkomanů mimo věznice, je zde i důvodem opakovaného používání injekčních stříkaček a jehel, které navíc

v mnoha případech slouží několika uživatelům bez jakékoliv sterilizace. Případná choroba jednoho uživatele drogy, pak spouští lavinovitý efekt mezi jeho spoluvězni.

Hazardní hry

Organizování hazardních her, je také nedílnou součástí vězeňského druhého života. Ač vězni vzhledem k bezhotovostnímu systému věznic většinou nedisponují hotovými penězi, „kvete“ v jejich prostředí naplno systém hazardních her.

Předmětem hry, lépe řečeno platidlem může být cokoli. Od potravin, přes hru o právo na přijetí balíčku, posluhování, či sexuální protislužbu.

Organizátor takové hry samozřejmě vydělává vždy, bez ohledu na to, který z hráčů vyhrává. Organizátory bývají většinou v hierarchii výše postavení vězni a hra bývá velmi často zmanipulovaná ve prospěch předem určeného hráče, většinou vězně s vazbou na organizátora hry. Celá řada vězňů se díky hazardním hrám dostává do dluhové pastí.

2.6. Náhradní sexuální uspokojování ve vězeňském prostředí

Jednou z nedílných součástí života ve věznicích, je problematika náhradního sexuálního uspokojování. Tady je třeba konstatovat, že drtivá většina vězeňské populace, ať již mužů nebo žen, je heterosexuálně zaměřená. Jedná se tedy v tomto případě o latentní formu homosexuality. Tedy homosexuálního chování inspirovaného buď snahou o získání prospěchu, nebo pouhým nedostatkem heterosexuálních příležitostí.

Tato problematika je typickým projevem druhého života odsouzených. Většina takto zaměřených aktivit vězňů probíhá v době nepřítomnosti zaměstnanců věznice. Je to dáno zaprvé intimním charakterem problematiky a za druhé tím, že celá řada takových styků je doprovázena jednáním, které je v přímém rozporu s předpisy upravujícími výkon trestu odnětí svobody.

Dá se říci, že až na ojedinělé případy je většina homosexuálních aktivit prosta všech citových vazeb, pokud tedy nepovažujeme za citovou vazbu prosté uspokojení sexuální potřeby.

Celá řada z nich je zejména osobou podvolující se prováděna za protihodnotu a je tedy svébytnou formou prostituce. Přitom přijímanou protihodnotou většinou nebývají peníze, které jsou v prostředí věznice problematičtým artiklem, ale spíše naturální

požitky jako jsou potraviny, tabák, případně drogy. Zde se vytváří prostor pro zneužívání sociální nebo životní tísně slabších odsouzených, tedy klasický příklad šikanózního jednání splňujícího charakteristiku druhého života. V případě ekonomicky slabých jedinců jde o klasickou prostituci. V případě jedinců s návykem na drogy, jde o snadno zneužitelnou situaci, kdy jsou sexuální služby „jakýmsi“ platidlem za uspokojování závislosti.

Druhým možným důvodem pro poskytování homosexuálních služeb je pro mnoho jedinců jejich vědomí vlastní slabosti a potřeba ochrany od silnějších jedinců. Zde se jedná o jakousi „protislužbu“ za poskytovanou ochranu. Většinou platí, že vězeň službu poskytující, je fyzicky slabší než odsouzený přijímající. To je také důvodem ostentativního pohrdání poskytovatelem sexu ostatními vězni, neboť nic není v tomto prostředí více hodné opovržení, než slabost. Je tedy zřejmé, že výraz homosexuál (v argotu koště, buk, buzna) je v prostředí věznic těžkou urážkou.

Socializované formy náhradního sexuálního uspokojování¹¹:

- bezkontaktní ukájení v rámci fantazijních představ
- bez vizuálního podnětu
- s vizuálním podnětem
- vyprávění sexuálně zabarvených příhod a příběhů
- onanie s fantazijními představami
- kontaktní sexuální ukájení se svolným partnerem

Důvodem, proč se náhradní sexuální uspokojování řadí do skupiny druhého života odsouzených, je ten, že mnohé tyto aktivity probíhají jednostranně nedobrovolně a pod nátlakem. Lze tak hovořit o svébytném druhu šikany.

Těchto forem je několik a to zejména donucení k homosexuálním praktikám pod pohrůzkou násilí, zneužívání mladých, poprvé vězněných a kriminálně málo narušených jedinců. Tato problematika je obzvláště citlivá zejména s ohledem na vysoké procentu výskytu pohlavně přenosných chorob mezi vězeňskou populací (zejména hepatitis B, C, ale i HIV) a také s přihlédnutím k psychickým následkům takového ponižujícího jednání. Obětím sexuálního násilí je v civilním životě poskytována dlouhodobá odborná pomoc, neboť jsou dobře popsány destruktivní dopady na psychiku poškozeného jedince a to se většinou jedná o jediný negativní zážitek tohoto druhu. Zatímco ve

¹¹ (PhDr. Sochůrek, 2007, Liberec III. s.35)

věznici může jít o dlouhotrvající, mnohokrát opakovaný sexuální atak, zhoršený dalšími ponižujícími praktikami. Oběťmi násilí jsou samozřejmě i vězni homosexuálně orientovaní, neboť po zjištění tohoto faktu, bývá ostatními vězni často předpokládána automatická svolnost ke všem homosexuálním praktikám a to s libovolnou osobou. *Lze*¹² samozřejmě konstatovat, že homosexuálně orientované vězněné osoby ve věznicích navazují standardní citové vztahy, ty však nelze v žádném případě zaměňovat s násilným vynucováním sexuálního styku a se znásilněním a takové jevy v případě těchto osob předem ignorovat s odkazem na jejich sexuální orientaci.

Možnost zabránění sexuálních excesů není velká. Je si třeba uvědomit, že vzhledem k charakteru této problematiky je výpověď jejich aktérů velmi obezřetná a zřídka, a to nejen na straně agresora, ale i na straně poškozeného. Tady stejně jako v civilním životě velmi dobře funguje princip studu. U homosexuálního násilí v mužských věznicích je snad tento fakt ještě markantnější. Stud oběti přiznat ponížení nahrává pachateli násilí k utvrzení v tomto jednání.

3. Shrnutí teoretické části

Konstatuji, že do oblasti druhého života odsouzených, lze zahrnout velkou škálu různého jednání, téměř vždy protiprávního charakteru. Většinou se jedná různé způsoby, jimiž jednotliví odsouzení řeší svou současnou situaci ve věznici a díky nimž se ze svého pohledu snaží zlepšit svůj „komfort“ pobytu.

Vězeňská služba ČR se snaží o eliminaci těchto jevů formou účinných pokynů a nařízení. Za současného stavu financování českého vězeňství je velmi obtížné dosáhnout eliminaci tohoto jevu.

Hlavním problémem většiny vězeňských zařízení u nás i ve světě je přeplněnost, způsob ubytování vězňů, nedostatek odborného i uniformovaného personálu, nedostatečné hygienické podmínky a další negativní aspekty. K nim se přidružuje nedostatek možnosti zaměstnání pro vězně a z toho vyplývající přemíra volného času odsouzených.

¹² (Ochrana práv vězněných osob, případová agenda ČHV 2003-2005, s.19)

To spolu s tím přímo souvisejícím nedostatkem finančních prostředků u většiny vězňených osob vede k bujení nezákonného obchodu, systému vzájemných protislužeb, ale i k šikaně silnějších vůči slabším.

Vězeňská služba ČR se snaží tento problém eliminovat celým souborem nařízení a metodických předpisů. Pro příklad lze uvést nařízení pro odhalování násilí mezi vězni, nařízení o systému kontrolní činnosti ve věznicích, nařízení o zacházení s vytypovanými možnými pachateli násilí, nebo naopak možnými oběťmi násilí.

Jedním z dalších způsobů řešení této problematiky ve světě je umístování zvláště nebezpečných pachatelů trestných činů, ale i pachatelů trestných činů ve smyslu šikany a sexuálního násilí do nejpřísnějšího typu věznic. Tímto nám vznikla v naší republice skupina vězeňských zařízení, kde se kumulují naprosto nezvladatelní odsouzení, jejichž možnost nápravy je více než diskutabilní, ne-li zcela nemožná. Dle zprávy Českého helsinského výboru z let 2003 – 2005 je zřejmé, že problémy související s druhým životem vězňů se objevují nejvíce právě v takto exponovaných věznicích. Tedy tento problém je shodný s problémy ve Spojených státech amerických, jak jsem již nastínil v úvodu.

III. Empirická část

4. Způsob získávání informací

Informace bych chtěl postupně získávat od civilních i uniformovaných zaměstnanců věznice, kteří denně pracují s vězni a snaží se řešit a eliminovat negativní důsledky druhého života odsouzených. Chtěl bych v průběhu tvorby své empirické části práce oslovit zejména vychovatele, pedagogy, psychology, ale i dozorce, vrchní inspektory a příslušníky z oddělení prevence a stížností. Cenným zdrojem informací budou i měsíční svodky o mimořádných událostech ve vězeňské službě. Stejně významné pak mohou být i spisové materiály a služební záznamy k jednotlivým mimořádným událostem. Hodlám také čerpat i z Vězeňského informačního systému, který nabízí možnost nahlédnout do trestní minulosti a kázeňského profilu jednotlivých odsouzených.

Samostatným zdrojem informací pak budou anonymní dotazníky odsouzených a prováděné pohovory s odsouzenými prováděné na základě dohody s vedením jednotlivých věznic.

5. Cíle empirické části

Cílem této části práce bude potvrdit či vyvrátit hypotézy, které jsem si stanovil k realizaci výzkumu. Jedná se o tyto dvě hypotézy:

Nejčastější případy vzdoru vězňů proti tzv. institucionalizaci (adaptace vězně na režim věznice) najdeme mezi prvovězňenými. Tito vězni jsou ještě nepoznamenáni způsoby a návyky usnadňující život v tomto prostředí.

Na pomyslné špičce procesu tzv. ideologizace stojí odsouzení, kteří vykonávají dlouhý trest. Tito jsou v podstatě vůdčí silou skupin odsouzených ve smyslu prožívání druhého života.

Součástí tohoto bloku bude i popis životních podmínek, ve kterých se vězni nacházejí. Jako reprezentativní vzorek bych chtěl popsat podmínky v oddělení výkonu trestu s dozorem a s ostrahou. Ve věci potvrzení či vyvrácení stanovených hypotéz chci využít anonymní dotazníky vyplněné odsouzenými, jejichž vzory jsou přílohou této práce.

6. Životní podmínky vězňů

Je zřejmé, že způsoby života vězňených osob jsou velkou měrou ovlivněny prostředím, v němž se nacházejí. Tyto podmínky upravuje obecně celá řada zákonných norem. Jde o zákon 169/1999 Sb., o Výkonu trestu odnětí svobody a vyhlášku Ministerstva spravedlnost č. 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody. Následují nařízení a metodické pokyny generálního ředitele VS ČR a metodické pokyny a nařízení jednotlivých ředitelů odborů GŘ VS ČR. Dále jsou to pak Vnitřní řády jednotlivých věznic, které rozebírají detailně podmínky v jednotlivých věznicích. Jako praktický příklad životních podmínek odsouzených bych zde chtěl nastínit situaci ve Věznici Bělušice, kde jsem zaměstnán, a kde jsem též absolvoval odbornou praxi.

6.1. Oddělení pro výkon trestu odsouzených zařazených do věznice s ostrahou

Odsouzení zařazení do věznice s ostrahou jsou majoritní většinou v této věznici. Pro jejich ubytování slouží ubytovny, jak přízemního, tak i patrového typu. V případě Věznice Bělušice, lze tyto ubytovny rozdělit do několika typů, s ohledem na jejich zaměření:

- ubytovny pro pracovní nezařazené odsouzené,
- ubytovny pro pracovní zařazené,
- ubytovna pro odsouzené s vytipovaným druhem chování (možné oběti násilí, snížená tělesná hmotnost),
- ubytovna Specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním psychotropních látek

- ubytovna předvýstupního oddělení.

Ubytovací podmínky na jednotlivých ubytovnách jsou si podobné a jedná se o standardní vybavení dané zákonnými normami. Všechny ubytovny jsou vybaveny ložnicemi s kovovými postelemi, příslušným počtem stolů a židlí. Jako ložní prádlo slouží standardní povlečení, podhlavníky a vlněné deky. Každá ubytovna má typizované sociální zařízení. Dále pak kulturní místnost nebo koutek vybavený televizorem. Většina ubytoven je vybavena DVD přehrávačem.

Některé ubytovny potom disponují nadstandardním dovybavením, s možnostmi lepšího využití volného času vězňů.

U ubytovny Specializované oddělení pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním psychotropních látek se jedná především o dvě terapeutické místnosti sloužící k realizaci programů zacházení. Zde probíhají terapeutické skupiny, skupinová sezení, relaxační programy za účelem uvolnění tenze odsouzených a také se zde realizují terapeutické aktivity (keramika, ruční práce, výtvarné techniky). Tato ubytovna je také vybavena posilovnou k realizaci kondičního cvičení. Zde je evidován a kontrolován mezi 05:00 a 19:00 čas odsouzených, který je sledován a organizován. Odsouzení jsou pravidelně vzděláváni ve vzdělávacích aktivitách.

Ubytovna předvýstupního oddělení má také řízený režim, byť náplň času již není tak striktně modelována jako ve výše popisovaném případě. Zde se jedná o aktivity vhodné k sebeobsluze po propuštění z VT. Odsouzení mají k dispozici vybavenou kuchyni, kde se pod dohledem odborného zaměstnance učí základům vaření. Další rozdíl oproti běžné ubytovně je ve vybavení jednotlivých ložnic. Ty jsou upraveny do stavu bližšího civilnímu prostředí. Na každé ložnici jsou maximálně čtyři odsouzení, nejsou zde patrové postele, ale obyčejná lůžka. Plechové skříňky jsou nahrazeny dřevěnými skříňkami, každá ložnice je vybavena poličkami na knihy a květiny a je zde televizor a DVD.

Ostatní ubytovny věznice s ostrahou mají stejné typizované vybavení. Další rozdíly již spočívají jen v odděleném ubytování vězňů podle skupin vnitřní diferenciaci. Vězni zařazení do seznamu možných obětí násilí jsou ubytováni odděleně od ostatních vězňů a podléhají častějším zdravotním kontrolám u praktického lékaře.

Vycházky všech odsouzených zařazených do věznice s ostrahou probíhají v uzavřených venkovních prostorách před ubytovnami po dobu jedné hodiny. Návštěvy

rodinných příslušníků jsou realizovány na žádost odsouzených jednou za měsíc po dobu tří hodin.

6.2. Oddělení pro výkon trestu odsouzených zařazených do věznice s dozorem

Odsouzení zařazení do věznice s dozorem jsou ve Věznici Bělušice dislokováni pouze na jedné z ubytoven. Protože je tato věznice primárně určena pro výkon trestu odsouzených zařazených do věznice s ostrahou, jsou odsouzení v dozoru ve výrazné menšině. Je zde umístěno přibližně 30 těchto odsouzených.

Jsou ubytováni na samostatném oddíle, stranou od ostatních odsouzených zařazených v ostraze, a jsou zaměstnaní a zajišťují vnitřní provoz věznice. Jsou na pracovišti údržba, kuchyně a dílna.

Výhodou odsouzených v dozoru je možnost vytvořit si lepší estetickou výbavu ložnice, časově prodloužené vycházky, realizované v určeném prostoru věznice. Na návštěvách mohou být odsouzení oblečeni v civilním oděvu. Je zde vyšší pravděpodobnost případného podmíněného propuštění po uplynutí doby poloviny trestu.

Také na tyto odsouzené se vztahují práva a povinnosti vyplývající z časového rozvrhu dne a vnitřního řádu věznice.

6.3. Celkový souhrn životních podmínek ve Věznici Bělušice

Stejně jako většina věznic v České republice, má Věznice Bělušice problémy vyplývající z přeplněnosti, nedostatku finančních prostředků. Z toho se odvíjí i životní podmínky zdejších vězňů.

Na největší ložnici ve zdejší věznici bývá pohromadě ubytováno až 19 odsouzených. Standardní počet odsouzených na jednotlivých ložnicích je 8. Všechny ložnice jsou po celých 24 hodin otevřené. Z tohoto faktu pochází i většina problémů popsanych v teoretické část. Stejně jako v jiných věznicích, i zde mají odsouzení po odchodu zaměstnanců větší časový prostor pro své samostatné působení ve druhém životě.

7. Výzkum mezi odsouzenými

7.1. Dotazníky a jejich vyhodnocení

V tomto bloku empirické části závěrečné bakalářské práce jsem se snažil zjistit příčiny a podstatu vzniku fenoménu druhého života odsouzených.

Splnění tohoto cíle je nelehké. Je podmíněno celou řadou faktorů, z nichž ne všechny se dají odhalit na první pohled. Některé dotazovaný vězeň velmi dobře „maskuje“ a jiné se projeví až v nějaké formě delikventního jednání.

Jako reprezentativní vzorek byla vybrána skupina 30 odsouzených, zvolená po deseti odsouzených ve třech různých skupinách vězňů vykonávajících trest ve věznici s dozorem a ostrahou. Toto šetření probíhalo v době od října 2010 do března 2011.

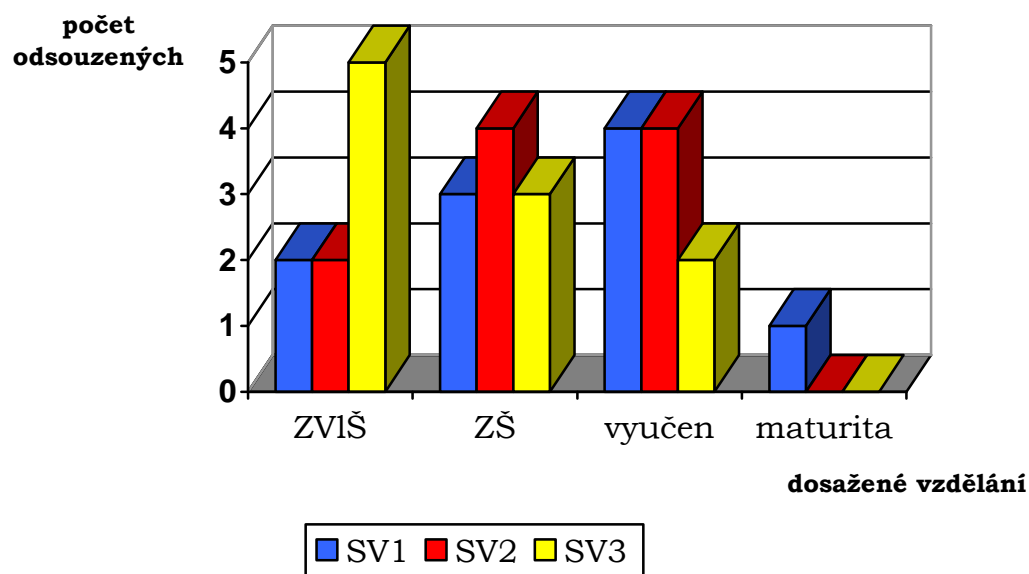
Do první skupiny byli vybráni odsouzení zařazení do věznice s dozorem, přičemž bylo kritériem, aby zde byli umístěni od počátku trestu, nikoliv formou změny zařazení v průběhu výkonu trestu. Vybíral jsem odsouzené s kratšími tresty odnětí svobody. Pro potřeby tabulkového a grafického vyjádření jsem tuto skupinu označil SV1. Do druhé skupiny pak byli vybráni odsouzení zařazení do věznice s ostrahou ze standardní ubytovny s relativně vyrovnaným způsobem výkonu trestu, tedy s chováním bez zásadních vnějších excesů. Označil jsem je jako skupinu SV2. Třetí skupinu vězňů tvoří odsouzení zařazení také do věznice s ostrahou, umístění z důvodu kázeňských přestupků na první ubytovně věznice Bělušice, zařazení ve třetí skupině vnitřní diferenciaci. Jedná se o nejvíce narušené odsouzené, se znaky agrese, dopouštějící se nejvíce porušení vnitřního řádu. Z tohoto oddílu jsem vybíral také vězně s trestem pět let a více. Tuto skupinu jsem označil jako SV3.

Nejprve jsem se zaměřil na úroveň vzdělání jednotlivých odsouzených. Výsledky byly následující:

Tab. č. 1: Dosažený stupeň vzdělání

	SV1	%	SV2	%	SV3	%
Zvláštní škola	2	20	2	20	5	50
Základní škola	3	30	4	40	3	30
Vyučen	4	40	4	40	2	20
Maturita	1	10	0	0	0	0

Graf č. 1: Dosažené vzdělání

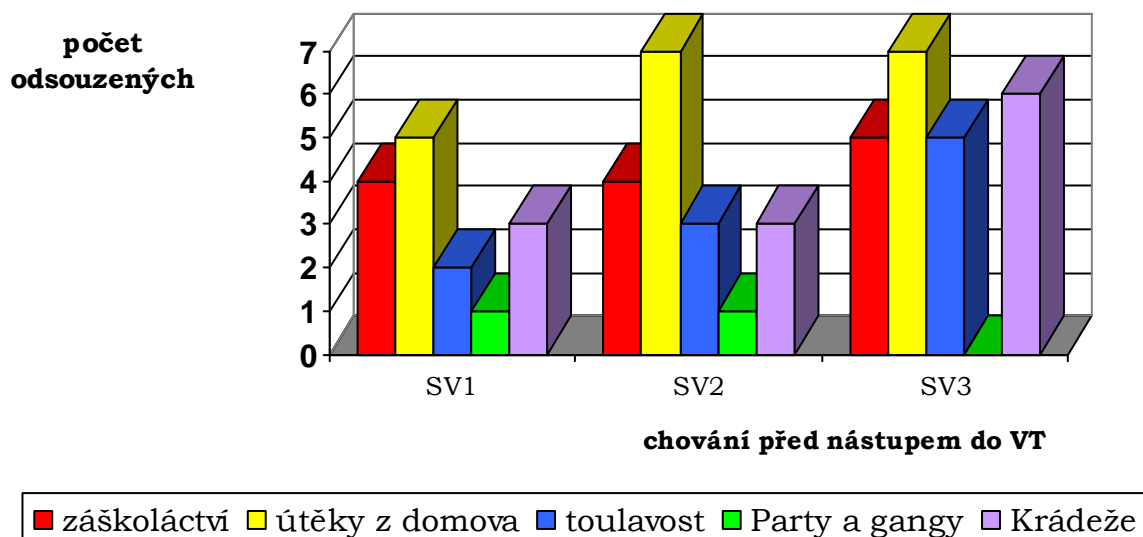
Velkým překvapením byl výčet vězňů se zvláštní školou u skupiny SV3 (50% vězňů). Celkem se jednalo o 5 vězňů se zvláštní školou. U skupiny SV1 byl naopak stupeň vzdělanosti poměrně vysoký, dokonce jeden z vězňů měl vysokou školu. Také u skupiny SV2 byla úroveň vzdělání lepší než u skupiny SV3.

Dalším aspektem, který mne zajímal, bylo chování dotazovaných před prvním uvězněním. To spolu s prostředím, ze kterého vzešli, se mi jeví jako rozhodující kritérium pro jejich chování v rámci výkonu trestu. Výsledky byly následující:

Tab. č. 2: Negativní projevy chování před VT

	SV1	%	SV2	%	SV3	%
Záškoláctví	4	40	4	40	5	50
Útěky z domova	5	50	7	70	7	70
Toulavost	2	20	3	30	5	50
Party a gangy	1	10	1	10	0	0
Krádeže	3	30	3	30	6	60

Graf č. 2: Chování před nástupem do výkonu trestu

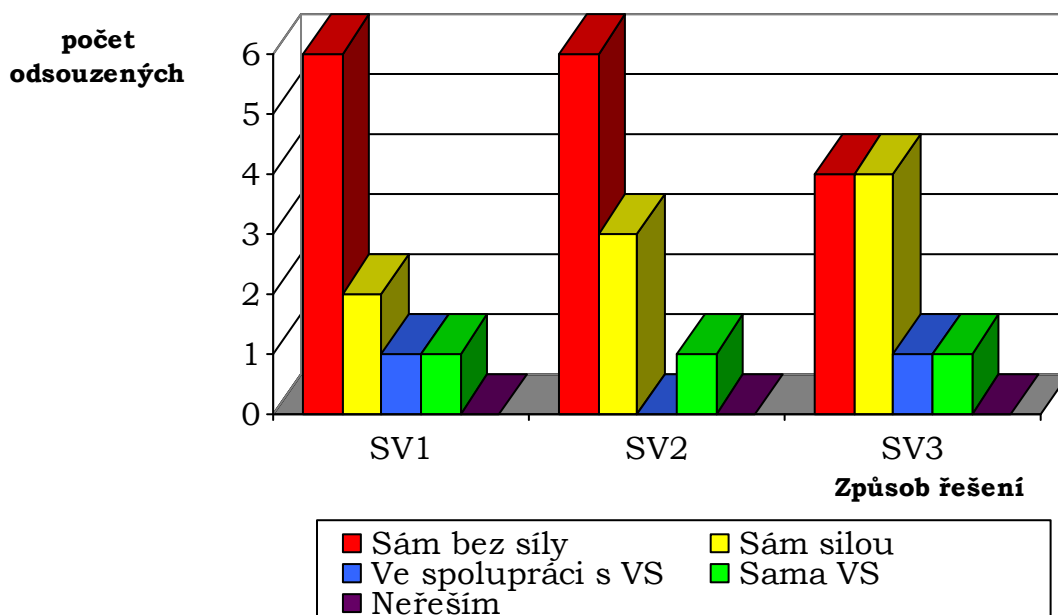
Je zřejmé, že všechny zkoumané skupiny mají vysoké procento útěků z domova a záškoláctví. To vypovídá o většinou neutěšené situaci v rodině. Zde také je možno hledat kořeny negativních a násilných projevů odsouzených. Protože při primární výchově k etickým hodnotám a morálce je úloha rodiny nezastupitelná.

Třetí skupinou otázek v dotazníku bylo získání názoru odsouzených, jak je třeba řešit vzniklé problémy se spoluvězni. Zda tyto problémové situace řeší sám bez použití síly nebo, za použití síly, nebo ve spolupráci se zaměstnancem, nebo zda tyto problémové situace mají řešit pouze zaměstnanci VS. Poslední varianta je ignorování problémů. Je zajímavé, jak se jednotlivé skupiny odsouzených ve svých odpovědích lišily.

Tab. č. 3: Řešení problémů ve skupině odsouzených

	SV1	%	SV2	%	SV3	%
Řeší bez použití síly	6	60	6	60	4	40
Řeším sám silou	2	20	3	30	4	40
Řeším ve spolupráci s VS	1	10	0	0	1	10
Řeší sama VS	1	10	1	10	1	10
Neřeším	0	0	0	0	0	0

Graf č. 3: Způsob řešení konfliktních situací

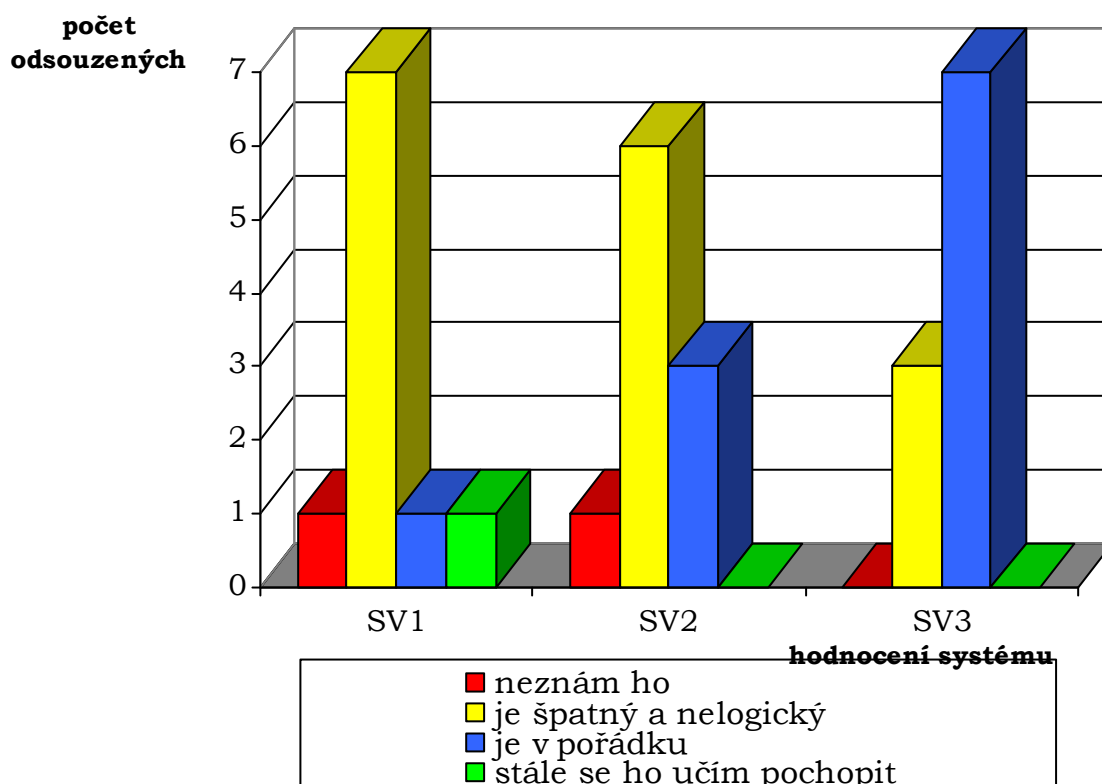
Je zřejmé, že ve zkoumaných skupinách opět existují markantní rozdíly. Zatímco první dvě skupiny odsouzených dle svých slov upřednostňují vlastní řešení bez použití násilí, skupina SV2 řeší již ve 40% své problémy sama silou a ve 40% sama bez použití síly. Na zaměstnance VS tato skupina v podstatě nespolehá. Je charakteristické, že nadpoloviční většina dotazovaných ve skupině SV1 sice příliš nevěří VS, avšak chce své problémy řešit nenásilně, zatímco plně prizionizovaná skupina SV3 spolehá na vlastní schopnost agrese.

Další otázkou kladenou v dotazníku byl náhled odsouzených na smysluplnost nařízení, na Řád věznice, stejně tak jako na souhlas se zavedenými pořádky a zvyky. Zde se odsouzení vyjadřovali k systému věznice a účelem bylo zjistit, nakolik jsou institucionalizováni, tedy jak hluboká je jejich míra soužití se systémem.

Tab. č. 4: Jak hodnotíte systém věznice, jeho předpisy a způsob života

	SV1	%	SV2	%	SV3	%
Neznám ho	1	10	1	10	0	0
Je špatný a nelogický	7	70	6	60	3	30
Je v pořádku	1	10	3	30	7	70
Stále se ho učím pochopit	1	10	0	0	0	0

Graf č. 4. Jak hodnotíte systém věznice, jeho předpisy a způsob života

Výsledek této otázky možná působí překvapivě, ale musím konstatovat, že je přímým potvrzením obou stanovených hypotéz. Zatímco prvovězňní odsouzení ze

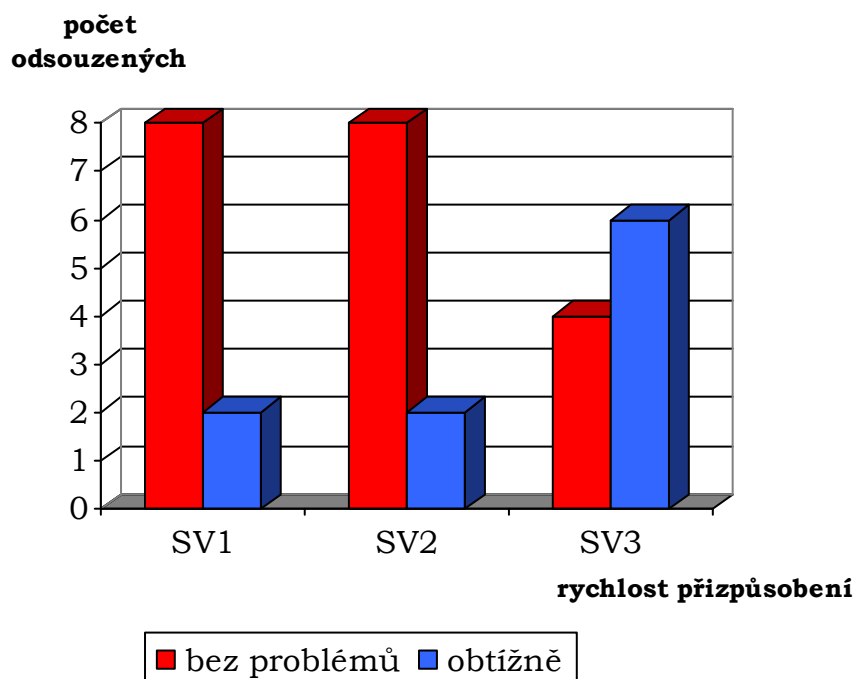
skupiny SV1 se systémem často nesouhlasí a protestují proti němu, plně institucionalizovaní vězni ze skupiny SV3 ho na první pohled chápou a „fungují“ dle něj. Pravdou je, že skupina SV3 v tomto systému již „umí chodit“ a nehodlá na sebe upozorňovat personál věznice svými protesty proti systému. Je to pro ně výhodnější, neboť jako v podstatě přizpůsobivější vězni mají větší prostor k realizaci aktivit svého druhého života. Jejich dopady jsou pak o to horší.

Posledním bodem dotazníku byla otázka, jak se odsouzení přizpůsobují životním podmínkám ve věznici. Odpovědi opět domodelovávají celkový pohled na problematiku a také se v nich odráží řešení druhé stanovené hypotézy.

Tabulka č. 5: Jak se přizpůsobujete požadavkům života ve věznici

	SV1	%	SV2	%	SV3	%
Obtížně	8	80	8	80	4	40
Bez problémů	2	20	2	20	6	60

Graf č. 5: přizpůsobení se požadavkům života ve věznici.

Na výsledcích je jasně zřejmé, jak je dle subjektivního pohledu odsouzených vnímána jejich ideologizace. Zcela bez problémů ji vidí 60% odsouzených ze skupiny SV3, zatímco odsouzení ze skupin SV1a SV2 ji v 80 procentech vidí jako problém.

7.2. Rozhovory s odsouzenými

V rámci realizace empirické části této práce byl proveden s celou řadou odsouzených volný rozhovor, kde jim byla umožněna volnost ve volbě tématu rozhovoru a nebyl žádným způsobem omezován jeho čas. Jediným kritériem zde bylo navázání částečné důvěry, tak aby bylo možno získat relevantní informace k danému tématu. Samozřejmostí je naprostá anonymita a jejich projevy byly nahrávány s jejich souhlasem na záznamové zařízení. To, co mne především zajímalo, byly subjektivně vnímané potřeby odsouzených. Pro potřeby vyhodnocení rozhovorů jsem nadále používal zařazení odsouzených do skupin tak, jako v dotazníkové části, tedy SV1, SV2, SV3.

Ochota hovořit k dané problematice byla téměř u všech odsouzených velmi mizivá. Dá se vypočítat, že zejména u odsouzených ze skupiny SV3 byla téměř nulová. Je také pravdou, že vedené rozhovory byly obtížnější i z důvodu špatné slovní zásoby dané nízkou úrovní vzdělanosti u těchto vězňů skupiny SV3.

Tím hlavním, co mě v těchto rozhovorech zajímalo, byly osobní zkušenosti vězňů se šikanou ve vězeňském prostředí. A to jak šikanou s násilnými projevy ve formě fyzického napadání, tak i zastrašováním a požadováním drobných úsluh. Jak jsem již zmínil, ochota vězňů k odpovědím byla velmi nízká.

Záhy se začaly rýsovat čtyři hlavní body, okolo kterých se točilo rozhodování vězňů.

Jsou to tyto atributy:

- odsouzený se nechá zlomit a stane se loutkou v rukou silnějších odsouzených, tedy příjemcem šikany,
- odsouzený se v kolektivu odsouzených prosadí a stane se tzv. „králem“, tedy samotným aktérem a tvůrcem šikany,
- odsouzený odolá a zůstává samotářem s minimální vazbou na tzv. „druhý život“,

- ti ostatní, kteří cirkulují mezi ostatními skupinami a nepatří do žádné ze skupin.

Do první skupiny se v rozhovoru samozřejmě zpočátku málokdo hlásí, avšak důsledným rozborem se daří podobné jedince poměrně často odhalit. Jedná se většinou o odsouzené slabší tělesné konstituce. Jejich verbální projev byl většinou nápadně nevýrazný nebo naopak velmi emocionální, doprovázený výraznou mimikou a gestikulací. Je zřejmé, že právě emocionálním projevem s mnoha gesty zastírají svůj nedobrý status v rámci skupiny, nebo se nevýrazností skrývají před pozorností okolí. Pozorováním vězňů bylo zjištěno, že jsou pravidelně vídáni při úklidu ložnic, při praní prádla a podobných činnostech. Fakt, že tak konají z donucení je velmi těžko prokazatelný, neboť oni sami toto popírají. Tito odsouzení jsou zastoupeni ve všech zkoumaných skupinách vězňů. Je to důsledek přesunů vězňů v rámci ubytoven věznice. Nejvíce těchto odsouzených by mělo v rámci ubytoven být samozřejmě na oddíle MON (možných obětí násilí), ale i ve skupině SV3 jsem takové našel. Jedná se přibližně o 40% z dotazovaných odsouzených.

Druhou skupinu odsouzených tvoří ti, kteří se aktivně podílejí na druhém životě, těžší z jeho zákoutí a mají z něj výrazný profit. Tedy tzv. „králové“. Tito odsouzení sice otevřeně nepřiznají vůbec nic, a naopak se staví v rozhovoru do role vězně zcela smířeného s výkonem trestu a na něj také plně adaptovaného. Některé aspekty vzájemné rozmluvy a jejich sledování v průběhu času jasně ukazují na jejich vůdčí roli ve skupinách vězňů. Celkový projev těchto odsouzených je velmi klidný, v podstatě bez emocí. Je instruktivní vidět, že tam, kde ve skupině č. 1, tedy v osobách, které jsou cíly šikany, vyvolávaly tyto otázky často bouřlivé reakce, nacházel jsem zde odpovědi zanedbatelné a lhostejné. Stejně tak je pro tuto skupinu charakteristické, že dle celkového hodnocení komplexní zprávy zpracované odborným personálem věznice, ukazuje na citovou chladnost a emoční oploštělost. Tito vězni bývají často sebestřední, dominantní, egocentričtí, chladní, s minimem zájmů. Jejich fyzická konstituce zpravidla bývá silná. Jakkoli je zde téměř jistota, že jsou pachateli závažné šikany a dalších skutků ve smyslu „druhého života“, je dostatečné prokázání jejich jednání velmi obtížné. Zde se jedná o přibližně 20% z dotazovaných odsouzených.

Třetí a nejmenší skupinou odsouzených jsou ti, kteří zůstávají stranou všech aktivit, drží si svoji linii a nezapojují se do pavučin druhého života. Charakteristickým rysem této skupiny je vyšší sebevědomí, většinou vyšší inteligence a zpravidla dobré finanční

zázemí. Velká část z nich bývá pachateli trestné činnosti závažného charakteru. Jejich výjimečnost spočívá většinou ve fyzické síle, rázném jednání a schopnosti se prosadit. Těmto lidem se jako obtížným cílům králové vyhýbají, a naopak oni sami nemají potřebu tyranizovat slabší spoluvězně, neboť díky své inteligenci a solidnímu zázemí nepocítují nutnost si tímto způsobem zlepšovat situaci. Tito vězni jsou snad lepší z hlediska jednání ve smyslu této práce, avšak je možno je řadit mezi nejnebezpečnější ve smyslu útěků a dalších protiprávních aktivit ve věznici. Jedná se přibližně 15% dotazovaných odsouzených.

Poslední čtvrtou skupinu pak tvoří odsouzení, kteří se nedají jednoznačně zařadit do žádné z výše uvedených skupin. Jsou to v podstatě šediví nevýrazní jedinci, kteří se nijak výrazně neprojevují, a rozhovor s nimi je nesmírně obtížný. Nearticulují, mají minimum vlastních názorů a v podstatě se jen „vezou“ se systémem. Jsou typickým příkladem toho, když systém převládne nad osobností. Tito vězni jsou zcela pohlceni institucionalizací a snad ani mimo věznici neumějí žít. Vrací se stále zpět jako recidivující pachatelé většinou drobné trestné činnosti. Pro tyto vězně je věznice domovem a možnost jejich resocializace je v podstatě nulová. Jedná se přibližně 25% dotazovaných odsouzených.

8. Shrnutí empirické části

V empirické části jsem se pokusil metodami dotazníku a rozhovoru rozkrýt fakta, která stojí za fenoménem druhého života odsouzených. Jasně se ukázalo, že za ním stojí celá řada faktorů.

Jedná se v první řadě o osobnost samotného odsouzeného. Zde výsledné grafy i výsledky rozhovorů ukázaly, že čím méně kvalitní je život odsouzeného v době před nástupem výkonu trestu, tím větší je pravděpodobnost, že se do těchto nežádoucích činností zapojí jako jejich aktivní účastník. Stejný dopad lze sledovat i v rovině ryze osobnostní, kde citový „chlad“ spojený s nižší inteligencí vede k naprostému ignorování morálních zásad a projevům šikany.

Také se zcela jasně ukázalo, že zkušení zločinci se na podmínky výkonu trestu adaptují mnohem lépe, než prvověznění. Potvrdily se tedy obě začátkem výzkumné části stanovené hypotézy.

Celkově empirická část ukázala ve znepokojivé „nahotě“ na bezmocnost mnoha odsouzených, které nemilosrdný systém využívá. Stejně tak se projevila malá schopnost vězeňského personálu zamezit všem negativním jevům ve věznicích.

9. Návrhy řešení

Možnosti této práce najít řešení a možnosti jednotlivce posunout systém do té míry, aby došlo k zásadním pozitivním změnám u každého jednotlivce jsou omezené. Je třeba si uvědomit, že s tímto problémem se potýká vězeňství na celém světě. Přesto si dovoluji nastínit kroky, které by mohly vést ke zlepšení situace ve věznicích ČR, ke změně chápání problému samotnými vězni.

- *Zvýšení vzdělanosti a morálního povědomí společnosti:* tento preventivní krok by výrazně zvýšil úroveň vzdělání a náhled na problematiku vězeňství.
- *Navýšení počtu odborných zaměstnanců věznic:* pravidelná terapeutická sezení, odborná pomoc a individuální přístup k odsouzeným, by pravděpodobně výrazně snížily jejich tenzi a odvrátily rychlý a nekontrolovatelný nástup negativního jednání, vzhledem k odbornému vedení personálu.
- *Důraznější zákonné tresty odhaleným pachatelům násilí mezi odsouzenými a zajištění lepší ochrany oznamovatelům protiprávního jednání ve věznicích:* zde si musíme uvědomit, že celá řada přestupků není řešena adekvátně k závažnosti páchaných přestupků a oznamovatelé tohoto jednání nezdědka končí zpět mezi spoluodsouzenými.
- *Zajištění lepší odborné přípravy personálu:* v posledních letech se snižuje odborná způsobilost personálu věznic, a to dle mého názoru v souvislosti s klesajícími mzdovými prostředky.
- *Přestavba věznic ve smyslu omezení počtu vězňů na ložnici (cele), ale i na oddíle:* tady je situace přehledná, pokud je pohromadě více vězňů než je vhodné, toto vede k rozvoji druhého života.

- *Zlepšení systému střežení uniformovanou složkou, navýšení kontrol, lepší technické vybavení věznic: toto opatření by umožnilo lepší eliminaci nežádoucích projevů chování.*

IV. ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem poodhalil roušku zakrývající specifický fenomén, který nazýváme druhým životem ve věznicích. Tato problematika je široké veřejnosti známa spíše zprostředkovaně a zkráceně formou filmů a románů.

Bylo by mylné domnívat se, že se jedná o specifický problém jednoho systému vězeňství. Tento fenomén zasahuje do existence vězeňských zařízení všude ve světě.

V této bakalářské práci jde zejména o popis a hledání příčin jednání odsouzených, které se dá zařadit do kategorie „druhý život odsouzených“. Zde je třeba říci, že pochopení problému, může být zároveň alespoň v některých případech zároveň lékem. Bylo by jednoduché se domnívat, že jakákoliv práce teoretická či praktická může být absolutním řešením všech negativ vyplývajících z této problematiky. Poznání příčin a následků s možností naučit se předvídat, může být v mnoha případech přínosem. Toho lze využít v rámci prevence nežádoucích jevů. Dále je možné je využít i v případě individuálních pohovorů, kdy na základě popsaných jevů lze rozpoznat hrozící problém a včas ho řešit. Je zapotřebí, aby stále panovala snaha neponechat trestu jen „represivní“ účel, ale podporovat především jeho složku výchovnou a to i přesto, že je to někdy úkol velmi obtížný.

Závěrem musím konstatovat, že VS ČR a její zaměstnanci se snaží tyto důsledky eliminovat. V objemu menších finančních prostředků je úloha zaměstnanců VS ČR nesmírně složitá. Obstát v tomto cíli je naléhavým úkolem budoucnosti.

V. RESUMÉ

V této bakalářské práci se věnuji problematice zcela specifické a známé ve své realitě úzkému okruhu osob pracujících ve vězeňství. Chování odsouzených je nesmírně závažné, i když ve svých nejzávažnějších projevech až né tak četné. Ale i ty nejmenší projevy je žádoucí eliminovat tak, aby nedocházelo k jejich gradaci a prohlubování.

- V první části práce rozebírám použité pojmy.
- Ve druhé části se věnuji teoretickému základu problematiky.
- Ve třetí části pak stanovuji hypotézy a praktickým výzkumem je ověřuji.
- Nakonec navrhuji řešení a konstatuji závěry.

Anotace

V jednotlivých kapitolách této bakalářské práce se věnuji problematice druhého života odsouzených. Chci tímto přispět ke všeobecnému povědomí o této problematice a tím i ke zlepšení celkové situace v českých věznicích. Zaměřuji se zejména na jednotlivé aspekty tohoto chování a to jak v rovině teoretické, tak i praktické.

Klíčová slova

nebezpečí, druhý život, chování, agrese, , odsouzený, drogy, kolchozy, penologie, prizonizace, střežený objekt, sebepoškozování, šikana, tetování, trest, vězeň, vězeňská krize, výkon trestu, vězeňská zařízení, vězeňská služba ČR, vězeňský personál, specialisté, vězeňská subkultura, ideologizace, institucionalizace

Annotation

The chapters of this thesis is devoted problamatice second life convicts. I want to contribute to this widespread awareness about this issue and thus to improve the bleak situation in Czech prisons. It focuses in particular on various aspects of this behavior, and both theoretical and practical.

Keywords

danger, second life, behavior, aggression, convicted, drugs, collective farms, penology, prizonation, guarding, self-harm, bullying, tattoos, punishment, prisoner, prison crisis, imprisonment, detention centers, prisons Republic Services, prison staff, specialists, prison subculture, ideologization, institutionalization

VI. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, 1. vydání, Praha Policejní akademie, 2002 148 s. ISBN 80-7251-104-1
- DALRYMPLE, T. *Život na dně*. 1. vyd. Praha: Academia, 2005, 266 s. ISBN 80-200-1337-7.
- DRTIL, J. *O příčinách abnormálního chování osob vykonávajících trest odnětí svobody a způsobu jeho prevence*. 1. vyd. Praha: Československá psychologie, 1969.
- PhDr. HÁLA, J. *Jak mluví čeští vězni*. 1. vyd. VS Praha-Pankrác, 2002, 58 s. ISBN 80-238-9463-3.
- HARTL, P. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Budka, 1994.
- HERETIK, A. *Základy forenzní psychologie*. 1. vyd. Bratislava: SPN, 1994.
- KOŠČ, L. *Všeobecná patopsychológia*. 1. vyd. Bratislava: UK, 1974.
- KOPP, P. a kol. *Penitenciárna psychologia*. 1. vydání. Bratislava: Aps SR, 2004. 103 s. ISBN 80-8054-326-7
- KOŠČ, L., MARKO, J., POŽÁR, L. *Patopsychológia. Prouchy učenia a správania*. 1. vyd. Bratislava: SPN, 1975.
- LYONS, L., *Historie trestu*, Praha 2000, s. 95
- MALÁ, D. *Vězeňství po česku*. 1. vyd. Tišnov: SURSUM, 2003, 129 s. ISBN 80-7323-062-3.
- PhDr. MAŘÁDEK, V. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*. 1. vyd. Opava: ing. Vavrla Pavel, 2000, 75 s.
- PhDr. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. 1. vyd. Šenov: Tiskárna Harok, 2005, 203 s. ISBN 80-7368-002-5.
- PhDr. MAŘÁDEK, V. *Výkladový slovník penologie*. 1. vyd. Šenov: Tiskárna Harok, 2005, 142 s. ISBN 80-7042-256-4.
- PhDr. NEVŘALA, J. *Základy forenzní psychologie*. 1. vyd. Šenov: Tiskárna

Harok, 2005, 139 s. ISBN 80-7368-037-8.

PhDr. OLEJNÍČEK, A. *Sociálně psychologická hlediska výkonu vazby a trestu včetně urgentní interakce s obviněnými a odsouzenými.* 1996, 30 s.

Mgr. PETROŠ, O. *Poziční dokument o drogách, věznicích a harm reduction.*

1. vyd. v českém jazyce. Úřad vlády České republiky, 2006, 48 s. ISBN 80-86734-76-5.

Doc. Ing. Řehoř, A. CSc. *Metodické pokyny pro vypracování bakalářské práce.*

Brno: BonnyPress, 2006, 45 s.

SLUŠNÝ, J. *Černá kniha českých bestiálních vrahů.* 1. vyd. Praha: Nakladatelství XYZ s.r.o., 2006, 204 s. ISBN 80-87021-06-1

PhDr. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie I-III* 1. vyd. Liberec 2007, TUL, 187 s.

SOTOLÁŘOVÁ, M. *Penitenciární psychologie I.* 1. vyd. Praha: SNV ČSR, 1984.

VONDRÁČEK, V. *Speciální psychiatrie.* 1. vyd. Praha: SPB, 1970.

VONDRÁČEK, V. *Úvahy psychologicko-psychiatrické.* 1. vyd. Praha:

Avicentrum, 1975.

Časopisové publikace:

ČESKÉ VĚZEŇSTVÍ 2000 – 2011

Seznam použitých právních norem:

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

VII. SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: dotazník pro odsouzené

Dotazník pro odsouzené

1) Jaké jste dosáhl nejvyšší vzdělání a na jakém typu školy

2) Zaškrtněte, pokud jste v době před výkonem a v mládí byl účastníkem některé z vyjmenovaných aktivit

Záškoláctví	
Útěky z domova	
Toulavost	
Party a gangy	
Krádeže	

3) Zaškrtněte, jak řešíte problémy ve výkonu trestu

Řeším bez použití síly	
Řeším sám silou	
Řeším ve spolupráci s VS	

Řeší sama VS	
Neřeším	

4) Zaškrtněte, jak hodnotíte systém věznice

Neznám ho	
Je špatný a nelogický	
Je v pořádku	
Stále se ho učím pochopit	

5) Zaškrtněte, jak se přizpůsobujete požadavkům života ve věznici

Obtížně	
Bez problémů	

Děkuji vám za odpověď.